

Р.З. БІЛОУСОВА

м. Львів, Україна

БАГАТОЗНАЧНІ ТЕРМІНИ В СКЛАДІ БІБЛІОТЕЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ

У статті розглянуто явище полісемії в українській бібліотечно-бібліографічній термінології. Визначено причини появи багатозначних термінів у межах досліджуваної термінолексики як одного із шляхів поповнення її складу. На основі аналізу семантичної структури мовних одиниць бібліотечно-бібліографічної термінолексики окреслено зовнішньо- та внутрішньосистемну (внутрішньогалузеву) полісемію. Досліджено походження полісемних терміноодиниць, їх структурний склад та продуктивність.

Ключові слова: полісемія, багатозначність, термін, терміносистема бібліотекознавства та бібліографознавства.

Окреслення проблеми. Проблема багатозначності – актуальне питання сучасної науки. Багатозначність термінів – один із основних недоліків будь-якої терміносистеми, оскільки вона створює проблеми в науковій комунікації. Проте уникнути полісемії неможливо, тому що вона складник загальнолітературної мови (Вереш, 2015: 111).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому просторі проблема полісемії в межах окремих терміносистем була об'єктом вивчення багатьох дослідників. Зокрема, полісемію у складі керамічної термінолексики вивчала О.В. Золота (Золота, 2017), Т.О. Луковенко аналізує специфіку функціонування явища полісемії в терміносистемі гомеопатії (Луковенко, 2017), проблему термінологічної полісемії на прикладі соціально-економічної термінолексики досліджували І. Бурлакова, Т. Дячук (Бурлакова, 2019), явище полісемії в системі українських комп'ютерних термінів окреслює І.Б. Ментинська (Ментинська, 2021), І.М. Фецько характеризує полісемію в українській термінній системі музейної справи (Фецько, 2021) та ін. Багатозначність у бібліотечно-бібліографічній термінолексичі (до середини 1990-х років) проаналізувала М. Сташко, однак явище полісемії в українській бібліотекознавчій та бібліографознавчій термінології перших десятиліть ХХІ століття не тільки не втратило актуальності, а й вимагає ретельного дослідження, що й зумовило новизну пропонованої розвідки.

Мета і завдання. Мета статті – дослідити явище багатозначності в українській бібліотечно-бібліографічній термінології. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань:** з'ясувати причини виникнення полісемії в межах досліджуваної терміносистеми; визначити джерела поповнення фахової мови бібліотекознавства й бібліографознавства; окреслити типи багатозначних термінів та проаналізувати тенденції їх розвитку.

Джерельною базою дослідження слугували сучасні українські термінологічні словники та довідники з бібліотекознавства та бібліографознавства.

Виклад основного матеріалу. Проблема зв'язків між значеннями у структурі багатозначного слова викликала різні думки серед мовознавців. Одні науковці (Р. Кобрін, Б. Головін, К. Авербух та ін.) заперечували багатозначність і стверджували, що слово може мати лише одне значення. Інші вчені (Р. Будагов, Є. Курилович, В. Левицький) вважали, що багатозначність зумовлена об'єктивними законами розвитку мови, коли всі значення слова є одиницями системи мови і перебувають в ієрархічних відношеннях (Шматко, 2014: 76).

Погоджуємось із думкою Л.О. Симоненко, яка вважає, що основа розвитку полісемії в термінології залишається незмінною: нові значення в термінах виникають як вияв метафори, метонімії та синекдохи (тобто за схожістю і часовою / просторовою суміжністю з іншими поняттями) у зв'язку із безперервною пізнавальною діяльністю людини і розвитку суспільства. Нові галузеві поняття вимагають нових назв, які можливі або з творенням нових галузевих слів, або (що найчастіше відбувається) з розвитком нових значень уже давно закріплені найменувань (Симоненко, 1991: 27).

Полісемія – закономірне явище в будь-якій галузевій термінології, зокрема в українському бібліотекознавстві й бібліографознавстві (далі – УББ), адже терміназви – це насамперед одиниці загальнолітературного лексикону, отож вони зазнають впливу тих же семантичних процесів і, відповідно, мають подібні закономірності функціонування.

Переважна більшість термінів виникає на основі загальноновживаних слів, що й призводить до полісемії, тому не можна втілити на практиці постійного прагнення термінологів-теоретиків досягти кінцевої мети термінологічної роботи, а саме: розробити систему однозначних термінів для кожної галузі науки й закріпити за одним науковим поняттям лише одне слово, що відповідатиме основній вимозі до терміна (одне поняття – одне слово) і гарантуватиме досконалу термінологію, забезпечить точність відтворення інформації, дасть змогу легко і швидко знайти термін-еквівалент в інших мовах (Микитюк, 2002: 24–29).

УББТ уточнює семантику лексеми, найчастіше внаслідок звуження значення загальноновживаного слова за умови метафоричного перенесення. Як відомо, метафора – це універсальний інструмент мислення, який дає змогу бачити один об'єкт через інший і є одним із способів репрезентації знань у мовній формі (Тараненко, 2004: 307–309).

Окрім цього, терміни-метафори слугують ключовими елементами для розуміння національної специфіки мовного бачення світу, вони пов'язані з культурою народу й відображають результати когнітивної діяльності національного мовного колективу. У цьому плані особливий інтерес становить вивчення процесу метафоризації в термінологіях тих галузей, які, з одного боку, мають давню історію, а з іншого – активно розвиваються сьогодні, до яких належить і УББТ.

Джерелами метафоричного переосмислення є загальноновживана лексика. У складі УББТ можемо виділити найбільшу за обсягом групу метафор – т.зв. побутові метафори, а також нечисленну групу зооморфних метафор.

Побутові метафори виникли на основі подібності за зовнішнім виглядом, за функціями та за розташуванням (*манжет книжки, кишеня книжки, кишенька книжки, корінець книжки, корінець блока, поля сторінки* та ін.). Розмежування значень таких термінів відбувається за допомогою залежних компонентів словосполучень, які вказують на диференційні ознаки понять.

Зооморфні метафори в УББТ утворюють нечисленну групу найменувань, що виникли на основі семантичної трансформації ентомологічної лексики за подібністю функцій. Це два виявлені терміни сучасного УББ: *метелик* ‘комаха ряду метеликів’ (СУМ IV, 687); в УББТ – *метелик* – це 1) ‘терміново випущений аркуш, який містить коротке повідомлення про подію’ (СКТ 94) і 2) ‘книжечка, брошурка’ (СУМ IV, 687); *книгоїд* ‘книгогриз; комаха з ряду сіноїдів, що розмножується в старих паперах, книжках; книжкова воша’ (СУМ IV, 196); в УББТ термін *книгоїд* має значення ‘надто активний читач, книгоїд, книгогриз’ (Сташко: 59).

Набувши термінологічного значення, будь-яке спеціальне слово галузевої терміносистеми ще деякий час зберігає відтінок експресивності. Через це в окремих випадках спостерігаємо утворення нових термінів на основі певних асоціацій з уже наявними в терміносистемі метафорами.

У процесі творення термінів шляхом метафоризації встановлюються подібні ознаки (зовнішні або внутрішні) наукового об’єкта з уже позначеним раніше в загальноповживаній мові; переосмислене значення зіставляється з буквальним на основі його внутрішньої форми.

Метафорична номінація – це подвійний процес: «з одного боку, це поповнення новими значеннями, новими найменуваннями окремої термінологічної системи або галузі термінології – інакше кажучи – виникнення нових слів, а з іншого, з точки зору загального словникового складу мови, – це розширення значень, набуття нових термінологічних значень словами загального словникового складу мови» (Родзевич, 1965: 137). Отже, поява термінних значень у загальноповживаних словах пов’язана з проблемою полісемії. Розширення семантики загальноповживаного слова відбувається у різних терміносистемах – технічній, математичній, економічній, астрологічній, фізичній, граматичній, музичній, а також і в УББТ, що свідчить про системність цього процесу в українській мові.

Наприклад, слово *кишеня* в сучасній українській мові має значення ‘частина одягу (штанів, пальта, піджака, плаття тощо) у формі мішечка для дрібних речей і грошей’ (СУМ IV, 156); в УББТ термін *кишеня* функціонує зі значенням ‘додатковий елемент видання в палітурці у вигляді паперового мішечка, який монтується на внутрішній частині палітурки’ (ІР-СЗСТ 106); загальноповживане слово *шапка* має значення ‘головний убір (перев. без полів, м’який, теплий)’ (СУМ XI, 407); в УББТ термін *шапка* – це ‘заголовок у газеті угорі шпальти, що відноситься до всіх її матеріалів’ (СКТ 157); загальноповживане слово *кватирка* має значення ‘шибка у вікні, вставлена в раму, яку можна відчиняти для провітрювання приміщення (СУМ IV, 132), а в УББТ – ‘заголовок невеликого розділу видання, врізаний в текст полоси (як правило, з лівого краю)’ (СКТ 70).

До термінофонду УББ увійшли демінутиви, що постали на основі стрижневих термінів, як-от: *кишенька книжки* – 1) ‘паперова кишенька для зберігання формуляра книжки; наклеюється на звороті обкладинки або внутрішньому боці оправи’, 2) ‘паперова кишенька на внутрішньому боці задньої кришки оправи для вкладання окремих додатків до книги у вигляді карт, ілюстрацій тощо’ (ДББ 98); *корінець* 1) ‘корінець книги – смужка шкіри, паперу, що з’днує і скріплює передню і задню кришки оправи або обкладинки’, 2) ‘в обліку бібліотечних фондів – умовно кожна окрема книга або оправлений комплект журналу, який вважається за одиницю обліку’ (ДББ 110) та ін.

Загальноживана лексика слугує базою виникнення і функціонування багатьох термінів із різних галузей одночасно. Наприклад, слово *поле* позначає насамперед безлісу рівнину, рівний великий простір (СУМ VII, 61). В УББТ те ж слово вживається переважно у множині зі значенням ‘незадруковані ділянки вздовж периметра сторінки видання’ (ІР-СЗСТ: 169). Водночас активно функціонують складені терміноназви із різних сфер: *рудне поле* (геологія), *озиме поле* (сільське господарство), *магнітне поле*, *поле сили тяжіння* (фізика), *шахове поле*, *шашкове поле* (спорт), *мінне поле* (військова справа), *операційне поле* (медицина) (СУМ VII, 61), *електоральне поле* (політологія), *правове поле* (юриспруденція) та ін.

Виявляємо й таку особливість, коли загальноживане слово, увійшовши до термінофонду УББ, набуло багатозначності саме в цій галузі; наприклад: загальноживане слово *зошит* має значення ‘зшиті аркуші чистого паперу в обкладинці для писання або малювання’ (СУМ III, 695). В УББТ термін *зошит* (паперового блока) – це 1) ‘складова частина видання, утворена фальцюванням задрукованого аркуша’ (ІР-СЗСТ 87), 2) ‘окремий випуск періодичного видання або великого друкованого твору, що виходить частинами’ (СУМ III, 695); загальноживане слово *користувач* ‘той, хто користується яким-небудь майном, землею тощо’ (СУМ IV, 290). В УББТ термін *користувач* – це 1) ‘абонент; особа чи організація, що має право на отримання послуг, які надаються бібліотекою, інформаційним центром, будь-якою інформаційною системою’, 2) ‘будь-яка особа або будь-який об’єкт, який може пересилати команди чи повідомлення в систему оброблення даних або приймати їх від неї’, 3) ‘особа чи організація, що отримує інформацію, яку надає бібліотека, інформаційний орган, будь-яка інформаційна система’ (ІР-СЗСТ 117).

Вартим уваги є таке спостереження над полісемією в УББТ: трапляється, що навіть окремі лексико-семантичні підгрупи в межах тематичних груп виникають на основі метафоричного перенесення, зокрема лексико-семантична група «назви друкарських шрифтів». Наприклад, *гротеск* ‘друкарський шрифт’ (СКТ 44) і літературознавчий та мистецтвознавчий термін *гротеск* ‘художній прийом, заснований на надмірному перебільшенні або применшенні зображуваного, на поєднанні різних контрастів’ (СУМ II, 176); *терція* ‘друкарський шрифт, розмір якого дорівнює 16 пунктам (6 мм)’ (СКТ 143) – музичний термін *терція* ‘третій ступінь діатонічної гами’, ‘інтервал, вимірюваний трьома ступеннями діатонічної гами’ – давній математичний та астрономічний термін *терція* ‘одна шістдесятя частина секунди’ (СУМ X, 100); *діамант* ‘дрібний друкарський шрифт’ (СКТ 49) – мінералогічний термін *діамант* ‘дорогоцінний камінь, алмаз, штучно огранений і відшліфований’ (СУМ II, 295) та багато ін.

Відповідно до сучасних класифікацій, в УББТ можемо виокремити *зовнішньосистемну* та *внутрішньосистемну* (або *внутрішньогалузеву*) полісемію.

Зовнішньосистемна полісемія УББТ зумовлена схожістю процесів та явищ у різних аспектах діяльності людини і полягає у використанні термінів, які функціонують одночасно в: а) ще одній або й у кількох інших терміносистемах і б) або / чи також і в загальноживаній лексиці; наприклад: *індекс* 1) у бібліотечно-бібліографічній терміносистемі – ‘класифікаційні індекси Універсальної десятикової класифікації (УДК) і Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК), які є умовними позначеннями рубрик та застосовуються для кодування тематики, читацького призначення і типу видання’ (СКТ 64), 2) у математиці –

‘числовий або літерний показник, що найчастіше пишеться внизу літери або цифри математичного виразу для відрізнення його від іншого’, 3) в економіці – ‘цифровий показник, який у процентах виражає послідовні зміни якого-небудь економічного явища’ (СУМ IV, 25); *індексація* 1) в УББ – ‘система позначень (класифікаційних індексів), що застосовуються під час систематизації документів для вираження їхніх класифікаційних ознак’, 2) у сфері економіки та фінансів – ‘встановлений законодавством механізм підвищення грошових доходів громадян, що дає можливість частково або повністю відшкодувати їм подорожчання споживчих товарів і послуг’ (СКТ 65); *маргінес* 1) в УББ – ‘береги книжки’, 2) у політології – ‘край, межа в економічному та суспільному розвитку’ (НСЗ 142); *канонічний* 1) в УББ – ‘найбільш вірогідний, науково визнаний (про текст)’, 2) у церковно-релігійній сфері – ‘який визнала або затвердила церква (про Святе Письмо, релігійні книги)’ (СКТ 68; СУМ IV, 89); *евристика* 1) в УББ – ‘бібліографічний пошук’, 2) в історичних науках – ‘спеціальна історична дисципліна, що розробляє теорію та методику пошуку джерельної інформації’ (СКТ 55); *октава* 1) в УББ – ‘метод розширення десяткової нотації шляхом використання цифри 9 як позначки розширення для забезпечення необмеженої кількості класів усередині ряду’ (ІР-СЗСТ 153), 2) у музиці – ‘восьмий тон діатонічної гами, однорідний з першим за звучанням, але відмінний від нього за висотою’, 3) у літературознавстві – ‘класична восьмирядкова строфа, перші шість рядків якої пов’язані двома перехресними потрійними римами, а останні два – парною’ (СУМ V, 683); *лакуна* 1) в УББ – ‘прогалина, пропуск у тексті’ і 2) ‘прогалина у складі фондів; відсутність деяких томів, випусків у комплекті видання’ (СКТ 86), 3) у медицині – ‘порожнина, заглиблення між тканинами організму або його органами’ (СУМ IV, 440); *консервація* 1) в УББ – ‘забезпечення збереженості архівних документів за допомогою режиму зберігання, методів реставрації та стабілізації документів’ (ІР-СЗСТ 114); ‘захист документа від руйнівної дії зовнішнього середовища’ (СКТ 159), 2) у кулінарії – ‘виготовлення консервів (про продукти)’ (СУМ IV, 264); *гігієна* 1) в УББ – ‘умови, що забезпечують тривале зберігання друкованого видання’ (СКТ 41), 2) у медицині – ‘галузь медицини, що розробляє й впроваджує методи запобігання захворюванням’ (СУМ II, 64) та ін.

Варто зауважити, що *зовнішньосистемну полісемію*, яка полягає у використанні термінів, які функціонують одночасно і в загальноживаній лексиці, кваліфікують як *позасистемну полісемію*; *зовнішньосистемну полісемію*, яка полягає у використанні термінів, які функціонують одночасно в кількох галузевих мовах – як *міжсистемну*, а якщо багатозначне слово функціонує одночасно в кількох галузевих мовах і в загальноживаному лексиконі, то така полісемія кваліфікується як *полісемія змішаного типу* (Шматко, 2014: 77–78).

До позасистемних полісемантів належать терміни, які паралельно вживаються поза межами досліджуваної термінології. Коли терміни УББ виникали внаслідок удосконалення та освоєння навколишнього середовища на основі вже відомих слів. Позасистемна багатозначність виявляється завдяки вторинній номінації, термінологізації загальноживаних слів, детермінологізації термінів УББ. Процес детермінологізації термінів УББ – доволі продуктивне явище, наприклад: термін УББ *преса* ‘друковані видання – періодичні (газети, журнали, бюлетені і т. ін.) і рідше неперіодичні (книги, листівки і т. ін.)’ зазнав детермі-

нологізації і функціонує як загальноновживане слово зі значенням ‘журналісти’ (СУМ VII, 541); термін УББ *метелик* перейшов зі сфери бібліотекознавства до загальноновживаного лексикону, де вживається зі значенням ‘книжечка, брошурка низької якості (як за змістом, так і за формою)’; термін УББ *книгоїд* ‘надто активний читач, книгоїд, книгогриз’ (Сташко: 59) детермінологізувався і в загальноновживаній мові функціонує зі значенням ‘буквоїд; формаліст, педант, який надає великого значення дрібницям і за дрібницями не бачить суті’ (СУМ I, 252); термін УББ *макулатура* ‘твори друку, які не можуть бути використані в бібліотеці (втратили наукову цінність, застарілі тощо)’ (ДББ, 121), який у загальноновживаній мові позначає ‘бездарний, позбавлений будь-якої вартості літературний твір (або твори)’ (СУМ IV, 604) та ін.

Під *внутрішньосистемною* полісемією розуміємо таку, що характерна для термінів тільки якоїсь однієї терміносистеми. Наведемо приклади цього типу полісемії в системі УББТ: *ельзевіри* 1) ‘видання знаменитої голландської династії Ельзевірів – друкарів і видавців кінця XVI – початку XVII ст.’, 2) ‘ришок шрифту, що був створений Ельзевірами’, 3) ‘формат видань, запроваджений Ельзевірами – дуже вузький, в 1/12 аркуша’ (СКТ 56); *редактор* 1) ‘керівник видання, який професійно займається редагуванням, відповідає за зміст видання і якість надрукованих матеріалів’, 2) ‘спеціаліст, який працює над редагуванням тексту’ (СКТ 127); *книгознавець* 1) ‘учений, спеціаліст із книгознавства’, 2) ‘знавець книги, фахівець з оцінки книги’ (СКТ 74); *каталог* 1) ‘нормативне виробничо-практичне, довідкове та (чи) рекламне видання систематизованого переліку наявних речей і послуг (видавничий; каталог виставки; музейний; номенклатурний; промисловий тощо), 2) ‘систематичний звід, перелік будь-яких об’єктів, який дає змогу віднайти кожен об’єкт і певну позначку відповідно до прийнятих правил його укладання’, 3) ‘множина каталогових записів документів фонду(-ів), упорядкованих відповідно до певних правил з метою наступного пошуку’ (ІР-СЗСТ 103) та ін.; *компедіум* 1) ‘елемент апарату видання, що подає стислий виклад змісту розділу твору; розміщується між заголовком і текстом розділу’ і 2) ‘посібник зі стислим викладом основ будь-якої науки’ (СКТ 79); *посилання* 1) ‘словесне чи цифрове зазначення (позначка), що адресує читача до іншого фрагмента тексту чи до джерела, звідки взяті автором цитати, факти’, 2) ‘короткий запис, який пов’язує між собою частини документа, бібліографічні записи в каталогах, картотеках, бібліографічних посібниках’, 3) ‘форма посилання *Див.*’ (СКТ 119); *публікація* 1) ‘твір, надрукований і випущений у світ у вигляді окремого видання або у складі періодичного чи неперіодичного видання’, 2) ‘процес випуску творів у світ’ (СКТ 125) та ін.

Дослідження термінів УББ засвідчує, що внутрішньосистемна полісемія в УББТ з’являється внаслідок категорійної багатозначності, яку називають ще метонімічним перенесенням [Шматко, 2014: 78].

За структурою полісемні терміни УББ поділяємо на:

а) однокомпонентні (*автограф, бібліотека, бібліографія, видання, випуск, гриф, дублет, оригінал, нотатка, фоліант, хроніка* та ін.);

б) терміносполучення (переважно двокомпонентні, рідше – три- та чотирикомпонентні) (*база даних, видання, що припинилося, віртуальна довідка, інформаційний бюлетень, типова назва, рідкісна книга, унікальний примірник, наукове видання, продажна ціна книги, схема бібліотечної класифікації* та ін.).

Як свідчить ілюстраційний матеріал, полісемія переважає серед однокомпонентних термінів УББ, тому що в термінах зі складнішим планом вираження є менше спроможності виявляти полісемію.

За походженням багатозначні терміни в УББТ є запозиченими й питомими. Питомих полісемічних одиниць обмежена кількість (*бесіда, видання, закладка, кінцівка, корінець та ін.*), переважають запозичені, наприклад: з латинської (*бreviарій, глосарій, індекс, лакуна, пагінація, рубрика*), грецької (*автограф, бібліотека, хроніка*), французької (*абонемент, гриф, дублет*), німецької (*фоліант*), англійської (*дайджест*). Багатозначні терміни-словосполучення можуть складатися з питомих і запозичених компонентів (*бібліографічний пошук, роздільна пагінація та ін.*).

Висновки. Отже, характеризуючи сучасну українську терміносистему бібліотекознавства та бібліографознавства як складну, дисциплінарно розгалужену багаторівневу структуру, зокрема, таке притаманне їй явище, як полісемія, варто констатувати, що численність і різноплановість спеціальних галузевих багатозначних терміноназв свідчить про динамічний розвиток означених і суміжних галузей і є, з одного боку, обов'язковими ознаками й невід'ємними атрибутами процесу модернізації будь-якої системи; з іншого боку, оскільки традиційно явище полісемії позиціонується як небажане, існує нагальна потреба нормування цього поля, яке, своєю чергою, безперечно, сприятиме загальній еволюції галузей; одним із способів такого нормування потрібно вважати появу нових мовних одиниць, які максимально коректно представлятимуть новітні явища й поняття.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ДББ – Бронштейн, М.П. (Ред.), Куделько, Е.В. & Мінц, С.Й. (1969). *Довідник з бібліотекознавства і бібліографії*. Харків: Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР.

ІР-СЗСТ – Рогова, П.І., Чепуренко, Я.О., Зозуля, С.М. & Лобановська, І.Г. (Уклад.) (2012). *Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології*. Київ: Нілан-ЛТД.

НСЗ – Туровська, Л.В. & Василькова, Л.М. (2008). Симоненко, Л. О. (Відп. ред.). *Нові слова та значення: словник*. Київ: Довіра.

СКТ – Буран, В.Я., Медведєва, В.М., Ковальчук, Г.І. & Сенченко, М.І. *Словник книгознавчих термінів*. Київ: ТоВ “Видавництво Аратт”, 2003.

Сташко – Сташко, М.В. (1996). *Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів: близько 6700 термінів (2-е вид.)*. Львів.

СУМ – *Словник української мови: в 11-ти томах*. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлакова, І. & Дячук, Т. (2019). Проблема багатозначності в термінології (на прикладі соціально-економічної термінологіки). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*, 4. 10–15.
2. Вереш, М. & Синьо, В. (2015). Полісемія у німецькій християнсько-богословській терміносистемі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 11, 110–114.
3. Луковенко, Т.О. (2017). Проблема полісемії в українській термінології гомеопатії. *Молодий вчений*, 6.1 (46.1), 37–40.
4. Ментинська, І.Б. (2021). Явище полісемії у системі українських комп'ютерних термінів. *Закарпатські філологічні студії*, 18, 51–56.

5. Микитюк, О. (2002). До проблеми розвитку української термінолексyki. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*, № 453. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-453-2002/do-problemy-rozvytku-ukrayinskoji-terminoleksyky>
6. Родзевич, Н.С. (1965). Метафора – спільне джерело творення термінологічної лексики в слов'янських і західноєвропейських мовах. У *Дослідження з лексикографії та лексикології*. (с. 137–165). Київ.
7. Симоненко, Л.О. (1991). *Формування української біологічної термінології*. Київ: Наукова думка.
8. Тараненко, О.О. (2004). Метафора. У Русанівський, В.М. & Тараненко, О.О. (Редкол.) та ін. (2004). *Українська мова: енциклопедія* (с. 334–336). Київ: Вид-во «Укр. Енциклопедія» ім. М.П. Бажана».
9. Фецько, І.М. (2021). Синтетичні терміни українського музейництва в контексті явища полісемії. *Термінологічний вісник*, 6, 337–338.
10. Шматко, І. (2014). Полісемія в українській бджільницькій термінології. *Українська мова*, 2 (50), 75–82.

Roksana Bilousova

MULTIPLE MEANING TERMS IN LIBRARY AND BIBLIOGRAPHIC TERMINOLOGY

The article is aimed at the study of the phenomenon of polysemy in the Ukrainian term system of library science and bibliographic study. It has been found that, despite the requirement for an ideal term as a sign of the term system to possess a single meaning (mono seme) within a certain industry-specific terminology, the multi-meaning terms, however, are a common phenomenon occurring rather in a professional language.

Based on the analysis of the semantic structure of the studied term system, there has been distinguished external-systemic and internal-systemic (intra industry-specific) polysemy. External-systemic polysemy in Ukrainian librarian-bibliographical terminology is caused by the similarity of processes and phenomena in various fields of human activity and it involves the use of terms that function simultaneously in: a) one or more term systems and b) or/ as well as in common lexis, for example: indexing means 1) “a system of designations (classification indices) used during the systematization of documents to express their classification features” in Ukrainian Library Science and Bibliography; 2) “a mechanism established by legislation to increase the monetary income of citizens, which makes it possible to partially or fully compensate the increase in the price of consumer goods and services”.

Internal-systemic polysemy is a characteristic feature of the terms which belong to only one term system (it appears in the library and bibliographic term system as a result of categorical ambiguity, which is also called metonymic transfer, i.e. a reference, meaning: 1) “a verbal or digital designation (mark) that addresses the reader to another fragment of the text or to a source, from where the author takes the quotes, facts”, 2) “a short note that connects parts of the document, bibliographic entries in catalogues, card files, bibliographic manuals”, 3) “a form of reference “Refer to”.

By the structure, polysemous terms of Ukrainian Library Science and Bibliography are divided into: a) single-component (subscription, edition, reference, index, root, manuscript); b) term compounds (mostly two-component, seldom three- and four-component) (database, virtual help, book hygiene, source of bibliographic information). It has been studied that polysemy prevails among single-component terms in Ukrainian library and bibliographic term system, because terms with a more complex expression plan have less ability to develop polysemy.

Key words: polysemy, ambiguity, term, term system of library science and bibliographic study.

LEGEND

ДББ – Bronshtein, M.P. (Ed.). Kudelko, E.V. & Mints, S.Y. (1969). *Dovidnyk z bibliotekoznavstva i bibliografii* [Handbook of library science and bibliography]. Kharkiv: Red.-vyd. viddil Knyzhkovoi palaty URSR (in Ukr.)

ІР-ЗСТ – Rohova, P.I., Chepureno, Ya.O., Zozulia, S.M. & Lobanovska, I.H. (Comp.). (2012). *Informatsiini resursy. Slovnyk zakonodavchoi ta standartyzovanoi terminolohii* [Information resources. Dictionary of legislative and standardized terminology]. Kyiv: Nilan-LTD (in Ukr.)

НСЗ – Turovska, L.V. & Vasykova, L.M. *Novi slova ta znachennia: slovnyk* [New words and meanings: dictionary]. Symonenko, L.O. (Ed.). Kyiv : Dovira, 2008 (in Ukr.).

СКТ – Buran, V.Ya., Medvedieva, V.M., Kovalchuk, H.I. & Senchenko, M.I. (2003). *Slovnyk knyhoznavchyykh terminiv* [Dictionary of bibliographic terms.]. Kyiv: ToV “Vydavnytstvo Aratt” (in Ukr.).

Сташко – Stashko, M.V. (1996). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk bibliotekno-bibliografichnykh terminiv: blyzko 6700 terminiv* [Russian-Ukrainian dictionary of library and bibliographic terms: about 6700 terms](2nd ed.). Lviv (in Ukr., Rus.).

СУМ – Bilodid, I.K. (Ed.) (1970–1980). *Slovnyk ukrainskoi movy* (T. 1–11) [Dictionary of the Ukrainian language (Vol. 1–11)]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

REFERENCES

1. Burlakova, I. & Diachuk, T. (2019). Problema bahatoznachnosti v terminolohii (na prykladi sotsialno-ekonomichnoi terminoleksyky) [The problem of ambiguity in terminology (on the example of socio-economic terminoleks)]]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*, 4, 10–15 (in Ukr.).
2. Veresh, M. & Syno, V. (2015). Polisemiia u nimetskii khrystyiansko-bohoslovskii terminosystemi [Polysemy in the German theological terminology]. *Aktualni pyttannia humanitarnykh nauk*, 11, 110–114 (in Ukr.).
3. Lukovenko, T.O. (2017). Problema polisemii v ukrainskii terminolohii homeopatii [Problem of polysemy in Ukrainian homeopathic terminology]. *Molodyi vchenyi*, 6.1 (46.1), 37–40 (in Ukr.).
4. Mentynska, I.B. (2021). Yavysheche polisemii u systemi ukrainskykh kompiuternykh terminiv [The phenomenon of polysemy in the system of Ukrainian computer terms.]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 18, 51–56 (in Ukr.).
5. Mykytiuk, O. (2002). Do problemy rozvytku ukrainskoi terminoleksyky [To the problem of the development of Ukrainian terminology]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”. Seriia “Problemy ukrainskoi terminolohii”*. Lviv, № 453. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-453-2002/do-problemy-rozvytku-ukrayinskoyi-terminoleksyky> (in Ukr.)
6. Rodzevych, N.S. (1965). Metafora – spilne dzherelo tvorennia terminolohichnoi leksyky v slovianskykh i zakhidnoievropeiskykh movakh [Metaphor is a common source of terminological lexicon creation in Slavic and Western European languages.]. In *Doslidzhennia z leksykohrafii ta leksykolohii* [Studies in lexicography and lexicology]. (pp. 137–165). Kyiv (in Ukr.).
7. Symonenko, L.O. (1991). *Formuvannia ukrainskoi biolohichnoi terminolohii* [The formation of the Ukrainian biological terminology] Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
8. Taranenko, O.O. (2004). Metafora [Metaphor]. In Rusanivskyi, V.M. & Taranenko, O.O. et al. (2004). *Ukrainska mova: entsyklopediia* [The Ukrainian Language Encyclopedia] (pp. 307–309). Kyiv: Vyd-vo “Ukr. Entsyklopediia” im. M.P. Bazhana” (in Ukr.).

9. Fetsko, I.M. (2021). Syntetychni terminy ukrainskoho muzeinytstva v konteksti yavyscha polisemii [Synthetic terms of Ukrainian museum science in the context of the polysemy phenomenon]. *Terminolohichniy visnyk*, 6, 337–338 (in Ukr.).
10. Shmatko, I. (2014). Polisemiia v ukrainskii bdzhllynytskii terminolohii [Polysemy in ukrainian beekeeping terminology]. *Ukrainska mova*, 2 (50), 75–82 (in Ukr.).

УДК 811.161.206

<https://orcid.org/0000-0003-0724-1934>

С.І. СТАШКІВ
м. Київ, Україна

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ЕКСПЛІКАЦІЯ ВАЛЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІЄСЛІВ-ТЕРМІНІВ АКОМПАНУВАТИ ТА ДИРИГУВАТИ

*У статті досліджено валентний потенціал дієслів-термінів **акомпанувати** та **диригувати**. Обґрунтовано трикомпонентність їхньої валентної рамки, визначено основні лексико-семантичні групи слів, що експлікують усі непередикатні аргументи. Зроблено висновок про напівоблігаторне вживання інструменталія з дієсловом **акомпанувати** та необлігаторне – з дієсловом **диригувати**, відзначено відмінність у його лексико-семантичному вираженні. Установлено типові морфологічні варіанти адресатного, об'єктного та інструментального аргументів.*

Ключові слова: дієслова-терміни, валентність, валентний потенціал, валентно зумовлені компоненти, аргументи (непередикатні іменники), морфологічні варіанти.

Дієслова-терміни – це найменування з визначеним науковим, технічним або спеціалізованим змістом та обмеженим семантичним полем, які використовують у певній науковій чи професійній галузі. Вони мають точне значення, яке відрізняє їх від загальнозживаних слів, та називають конкретні дії або процеси.

Семантико-синтаксичне функціонування дієслів-термінів, як і будь-яких інших дієслів, зумовлене їхніми валентними властивостями (Вихованець, 1992: 41), проте вони мають специфічні значення, що вможливує використовувати ці дієслівні лексеми здебільшого у вузькоспеціалізованому, залежному від певної галузі знань контексті.

Дослідження валентного потенціалу дієслів є актуальним напрямом у сучасному українському мовознавстві. Термін *валентність* І.Р. Вихованець витлумачив як здатність опорного слова приєднувати залежні аргументи (непередикатні іменники) за умови взаємної семантичної сумісності (Вихованець, 1987: 41; Вихованець, 1988: 108). Аналіз валентних характеристик дієслів є важливим для трактування семантико-синтаксичної організації речень, оскільки дає

© С.І. СТАШКІВ, 2023